

– 2009. – № 2 (5). – С. 25-30.

6. *Ем В.* Категория обязанности в советском гражданском праве (вопросы теории): Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1981.

7. *Ерошкин М.И.* О классификации мер административного принуждения // Вопросы административного права на современном этапе. – М., 1963. – С. 60-68.

8. *Илларионова Т.И.* Система гражданско-правовых охранительных мер. – Томск, 1982.

9. *Кархалев Д.Н.* Гражданско-правовые меры защиты и меры ответственности: Учебное пособие. – Уфа, 2004.

10. *Кожевников С.Н.* Меры защиты в советском праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Свердловск, 1968.

11. *Лебедев В.М.* Воспитательная функция советского трудового права. – М., 1981.

12. *Нормы советского права. Проблемы теории / М.И. Байтин, В.К. Бабаев, В.М. Баранов и др. / Под ред. М.И. Байтина и В.К. Бабаева. – Саратов, 1987.*

13. *Ставиский П.Р.* Проблемы материальной ответственности в советском трудовом праве. – Киев–Одесса, 1982.

14. *Стоякин Г.Я.* Меры защиты в советском гражданском праве: Дис. ... канд. юрид. наук. – Свердловск, 1973.

15. *Сыроватская Л.А.* Ответственность за нарушение трудового законодательства. – М., 1990.

16. *Халфина Р.О.* Общее учение о правоотношении. – М., 1974.

17. *Хецуриани Д.Г.* Функции советского гражданского права (Теоретические проблемы, понятия и системы). – Тбилиси, 1990.

18. *Хуторян Н.М.* Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин: Монографія – К., 2002

19. *Шевченко Я.Н.* Средства защиты в гражданском праве // Советское государство и право. – 1977. – № 7. – с. 55-62.

20. *Щербина В.І.* Основні функції трудового права в умовах ринкових відносин: Монографія. – Дніпропетровськ, 2005.

Надійшла до редакції 15.09.2011

Н.М. Степакова

викладач

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 349.2

НОРМИ ТРУДОВОГО ПРАВА ЯК ОСНОВА МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА

Стаття присвячена дослідженню сутності норм трудового права та встановленню їх значення для механізму реалізації права, обґрунтуванню поняття механізму реалізації права, поняття норми трудового права та всебічному аналізу її ознак та структури, встановленню зв'язка норм трудового права та механізму реалізації права.

Ключові слова: *норми трудового права, механізм реалізації права, правореалізація.*

Статья посвящена исследованию сущности норм трудового права и установлению их значения для механизма реализации права, обоснованию понятия механизма реализации права, понятия но-

рмы трудового права и всестороннему анализу ее признаков и структуры, установлению связи между нормами трудового права и механизмом реализации права.

Ключевые слова: *нормы трудового права, механизм реализации права, правореализация.*

The article is dedicated to the research of essence of the standards of labour law and determination of their meaning for law realization machinery, rationale of the concept, law realization machinery, concept of the standards of labour law and comprehensive analysis of its characteristics and structure, determination of the connection of the standards of labour law and law realization machinery.

Keywords: *the standards of labour law, law realization machinery, law realization.*

Постановка проблеми. Трудові права є одними із фундаментальних соціально-економічних прав людини і громадянина. Вони закріплюються у ряді нормативно-правових документів вищої юридичної сили, як-то: Конституція України, Загальна Декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та ін. Жодна держава, яка позиціонує себе як демократичну, правову та соціальну, що сповідує цінності громадянського суспільства, не може нехтувати зазначеною категорією прав людини. Більше того, вона повинна усіляко сприяти їх всебічному зміцненню та захисту. І як свідчить практика, для цього недостатньо просто задекларувати (тобто проголосити) відповідні трудові права у певних нормативно-правових актах, необхідно також створити надійний та ефективний механізм їх реалізації. І одне із першочергових завдань у цьому напрямі – створення якісної нормативно-правової бази, адже саме норми права складають основу механізму правореалізації в трудовому праві.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Норми права, різні аспекти реалізації права, в тому числі трудового, перебували у центрі уваги О.Ф. Скакун, М.І. Матузова, А.С. Піголкіна, Н.Б. Болтіної, О.І. Процевського, В.С. Венедіктова, Г.І. Чанишева, В.І. Прокопенко, П.Д. Пилипенко, О.Б. Смирнова, Л.П. Грузінова, В.Г. Короткіна та інших правників. Проте незважаючи на значний науковий доробок у цій сфері, деякі питання потребують суттєвого доопрацювання та уточнення; зокрема, це стосується ролі норм трудового права у відповідному механізмі правореалізації.

Метою даної статті є дослідити сутність норм трудового права та встановити їх значення для механізму реалізації права. Задля цього планується уточнити поняття механізму реалізації права, дослідити поняття норми трудового права, проаналізувати її ознаки та структуру, встановити, у чому полягає зв'язок норм трудового права та механізму реалізації права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право – це склад-

не, багатоаспектне явище, що відображає уявлення конкретного суспільства про справедливість, рівність, свободу тощо. Головним призначенням права є регулювання суспільних відносин з метою спрямування їх у певне русло та надання їм упорядкованого вигляду. Слід зазначити, що, напевне, право сьогодні є одним з найбільш універсальних регуляторів суспільних відносин з-поміж усіх, що знаходяться у розпорядженні людства. Адже воно розповсюджує свій організуючий вплив на усі найважливіші сфери суспільного життя, зокрема трудову, та тісно пов'язані із ними відносини.

Однак для того, щоб виявилася справжня соціальна цінність права, воно має реалізовуватися. У протилежному разі право перестане мати сенс для людства і відіме як непотрібне. Термін «реалізація» походить від французького «realisation» і означає здійснення наміченого плану, програми, проекту [1, с. 483]. Тож реалізацію права слід розуміти як практичне втілення у життя його приписів (вимог, норм, стандартів тощо). У даному контексті слід погодитися з існуючою науковою думкою про те, що сформульовані в законах та інших нормативно-правових актах норми права стають реальними, коли вони втілюються в життя у свідомо-вольовій діяльності людей. Без виконання правових розпоряджень у житті норми права мертві, інакше кажучи, вони втрачають своє соціальне значення [2, с. 163].

Правореалізація за своєю суттю є складним процесом, що має власні складові елементи: механізм та форми. У той же час і сам механізм правореалізації являє собою складне явище, до складу якого входять декілька структурних елементів. Так, О.В. Зайчук, досліджуючи реалізацію права, вважає, що її механізм – це діяльність суб'єкта права, зобов'язаної сторони, законотворчого органу, правозастосовного органу та наявні юридичні норми, які регулюють їх діяльність [3]. На нашу думку, такий підхід до визначення механізму правореалізації не зовсім вдалий, адже автор пішов шляхом переліку складових елементів, що відображає внутрішню структуру феномена, проте не відбиває його сутнісного призначення. Тому, на нашу думку, більш доречним буде визначити механізм реалізації права як систему організаційно-правових засобів та інститутів, функціонування (робота, діяльність) яких спрямована на забезпечення виконання правових приписів через правомірну поведінку суб'єктів.

Одну із основних ролей у даному механізмі виконують норми права, зокрема трудового, оскільки саме вони визначають зміст прав суб'єкта, сприяючи тим самим їх реалізації.

Норма є найменшою структурною ланкою системи права, яка як частина цілого вбирає у себе всі головні риси права і у той же час має власні специфічні риси. Так, М.І. Байтін зазначає, що правова норма – первинна клітинка права, частинка змісту, вихідний структурний елемент його системи. У той же час норма права – відносно самостійне явище, що володіє власними специфічними особливостями, які поглиблюють і конкретизують наші уявлення про право, його поняття,

сутність і зміст, про механізм регулятивного впливу на суспільні відносини [4, с. 313].

Схожу із попередньою позицію з приводу норм права висловлював свого часу О.Е. Лейст. Дослідник визначав правову норму як вихідний елемент, первинну «клітину» права. Тому, на його погляд, у ній наявні більшість основних ознак, притаманних праву в цілому. Вона виражає волю соціальних сил, що стоять при владі, затверджується або санкціонується державою, формується в нормативних актах чи інших джерелах права, обов'язкова для виконання, охороняється від порушень примусовою силою державного примусу; у той же час їй властиві й свої особливості та риси [5, с. 152].

О.Ф. Скакун під нормою права розуміє загальнообов'язкове, формально визначене правило поведінки (зразок, масштаб, еталон), встановлене або санкціоноване державою як регулятор суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи і справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами державного впливу аж до примусу [6, с. 275].

На думку С.С. Алексєєва, норма права – це загальнообов'язкове формально визначене правило поведінки, встановлене й забезпечене суспільством і державою, закріплене й опубліковане в офіційних актах, спрямоване на регулювання суспільних відносин шляхом визначення прав і обов'язків їх учасників [7, с. 280].

Щодо визначення поняття норми трудового права найбільш вдалою, на нашу думку, є точка зору С.В. Вишневецької, яка розглядає норму трудового права як загальнообов'язкове, формально визначене, встановлене або санкціоноване державою і забезпечене заходами державного примусу правило поведінки, яке закріплює юридичні права і обов'язки учасників трудових відносин, що виникають з приводу застосування найманої праці [8, с. 63].

Як і будь-які інші норми права, норми трудового права мають ознаки, основними з яких є такі:

- загальнообов'язковість нормативно-правових приписів, тобто вони є обов'язковими до виконання всіма суб'єктами, які потрапляють у поле регулятивного впливу даної норми трудового права; винятки дозволяються лише у випадках, передбачених цією ж чи іншими правовими нормами;

- формальна визначеність. Ця ознака полягає в тому, що норма права знаходить своє відображення (формалізується) у певному нормативно-правовому документі (акті), наприклад, Конституції України, Кодексі законів про працю України, інших законах та підзаконних нормативно-правових актах;

- являє собою узагальнений зразок (стандарт, правило чи вимогу), що пред'являється до поведінки суб'єктів під час здійснення ними свого права на працю та тісно пов'язаних із ними прав. Виконання цих вимог, за загальним правилом, здійснюється у добровільному по-

ряду, проте в разі необхідності може бути підтримане силою державного впливу аж до примусу;

- закріплює права, обов'язки, повноваження та відповідальність суб'єктів, що реалізують дану норму трудового права. Цей принцип підкреслює представницько-зобов'язуючий характер правових норм.

Слід зазначити, що окрім того, що норма права, зокрема трудового, є складовим елементом набагато складнішої системи, вона також має власну внутрішню структуру, до складу якої входять гіпотеза, диспозиція та санкція.

Структура норми права – це її внутрішня будова, що полягає у поділі норми на пов'язані між собою та розміщені у певній послідовності структурні елементи.

Першою у цій структурі стоїть гіпотеза, яка є тією частиною норми права, що визначає певні конкретні життєві обставини, в разі настання яких починає діяти дана норма. Л. Заморська, аналізуючи структуру норм трудового права, наголошує, що особливості їх гіпотези полягають у тому, що вона не має чітких даних про умови та обставини дії, правила поведінки, обмежуючи умови застосування норми певним колом формальних вимог [9].

Диспозиція – це та частина норми, в якій, власне кажучи, і зафіксовані певні зразки правил поведінки суб'єктів через встановлення їх прав та обов'язків.

І останній елемент правової норми – санкція. Вона містить вказівки на державні заходи примусового характеру, які можуть бути застосовані до суб'єкта у випадку порушення ним вимог норм трудового законодавства. Погоджуючись з Л. Заморською, вважаємо, що санкції норм трудового права відіграють важливу роль у механізмі правового регулювання, вони забезпечують виконання обов'язків і є гарантом захисту прав та законних інтересів суб'єктів трудових і тісно пов'язаних з ними відносин [9].

Отже, визначившись із поняттям механізму правореалізації та дослідивши поняття норм права, зокрема трудового, можемо встановити, у чому ж полягає фундаментальне значення норм трудового права для механізму правореалізації. З нашої точки зору, норма права є, строго кажучи, вмістилищем того матеріалу, з яким та на підставі якого працює зазначений механізм. В юридичній науці існує доволі розповсюджена позиція, яку ми, до речі, поділяємо, про те, що право диференціюється на об'єктивне та суб'єктивне. При цьому об'єктивне право являє собою систему всіх правових приписів, що установлені (санкціоновані), охороняються, захищаються державою, мають загальнообов'язковий характер, є критерієм правомірної чи неправомірної поведінки та існують незалежно від індивідуальної свідомості суб'єкта права. А суб'єктивне право – це певні можливості, міра свободи, що належить суб'єкту, який сам вирішує, користуватися ними чи ні [10, с. 110-111].

Є. Трубецької зазначає, що право являє собою сукупність норм, що, з одного боку, надають, а з іншого – обмежують зовнішню свобо-

ду осіб у їх взаємних відносинах [11, с. 16]. Стосовно поділу права на об'єктивне та суб'єктивне науковець наголошує, що перше складається із сукупності правових норм і являє собою суспільний елемент права. У свою чергу, право у суб'єктивному розумінні містить у собі індивідуальні права (правомочності) окремих осіб і виступає проявом (виразом) особистого елементу в праві. Право у суб'єктивному аспекті складається із правомочностей та обов'язків, причому правам одних осіб завжди відповідають обов'язки інших [11, с. 121]. Таку точку зору з деякими уточненнями підтримують інші науковці: О. Скакун, І. Погребний, А. Шульга, О. Зайчук та ін.

Таким чином, норми об'єктивного права, а точніше, їх зміст, їх приписи, є тим нормативним підґрунтям, на підставі якого суб'єкти трудового права реалізують свої можливості, тобто суб'єктивні права. Вважаємо, що механізм правореалізації у трудовому праві, так би мовити, опосередковує процес трансформації (переходу) норм з викладених у текстах відповідних нормативно-правових актів приписів у реальні зразки людської поведінки (практичної діяльності).

Висновки. Резюмуючи вищевикладений матеріал, можемо констатувати, що норми трудового права мають вирішальне значення для роботи відповідного правореалізаційного механізму, оскільки саме в них містяться вказівки на те, які саме права суб'єкта, в якому обсязі та в якій формі можуть бути реалізовані. Тому для підвищення якості функціонування механізму правореалізації як у трудовому, так і в інших галузях права слід поліпшити якість нормативно-правових актів, що приймаються у державі, шляхом вдосконалення законо- та нормотворчого процесу.

Бібліографічні посилання

1. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута . – К., 2000.
2. *Волинка К.Г.* Теорія держави і права: Навч. посіб. – К., 2003.
3. *Зайчук О.В., Оніщенко Н.М.* Теорія держави і права. Академічний курс: Підруч. – К., 2006.
4. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М., 1997.
5. Общая теория права: Учеб. для юрид. вузов / Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Казьмин, В.В. Лазарев и др.; Под общ. ред. А.С. Пиголкина. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 1996.
6. *Скакун О.Ф.* Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків, 2001.
7. Теория государства и права: Учеб. для вузов / Под ред. С.С. Алексеева. – М., 2000.
8. *Вишновецька С.В.* Поняття норми трудового права // Науковий вісник Чернів. ун-ту. – Вип. 82. Правознавство. – Чернівці, 2000. – С. 60-63.
9. *Заморська Л.* Відносно визначені норми трудового права України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=3141>.
10. Правознавство: Підручник // За ред. В.В. Копейчикова, А.М. Колодія. – К., 2006.
11. *Трубецкой Е.Н.* Энциклопедия права. – СПб., 1998.

Надійшла до редакції 13.11.2011